

Dr. Ivica PULJIĆ

NARODNA NOŠNJA HRVATA DONJE HERCEGOVINE

Uvod

Proučavanje povijesti i sadašnjosti, života i uljudbe Hrvata na području donje Hercegovine u novije se vrijeme doista inteziviralo. Istraživanjima dosadašnjih autora,¹ dodani su rezultati novijih istraživanja u brojnim edicijama različitog karaktera koje su ugledale svjetlo dana uglavnom u razdoblju poslije *Domovinskog rata*.² U dobrom dijelu tih edicija nalaze se brojni prilozi ili podaci koji se odnose i na narodnu nošnju Hrvata na ovim prostorima.

S obzirom na narodnu nošnju ovog kraja treba istaknuti nemilu ali stvarnu činjenicu da se ona nigdje drugdje kao ovdje nije gurnula u kraj pa i u zaborav. Prije svega škrti kamenjar i višestoljetno ropstvo narodnu su nošnju ovdje u svagdanjoj upotrebi poprilično lišili bogatih ukrasa pa je kao nošnja siromašnijih građana dobrim dijelom izgubila privlačnost što je doprinijelo da brzo tone u zaborav. Puno je tomu doprinio i podređen položaj hrvatskog pučanstva na ovim prostorima u prethodnim Jugoslavijama i nebrige državnih kulturnih institucija za sve što je hrvatsko pa i kulturno naslijeđe. A onda su uslijedile paleži i grabeži tijekom posljednjih ratova, na ovim prostorima, nemilosrdni kao malo

¹ Usp. npr. rezultate temeljitih istraživanja brojnih autora na području neumske općine objavljene u *Glasniku zemaljskog Muzeja*, XIV., Sarajevo 1959.

² Među njima treba svakako istaknuti knjigu *Tisuću godina trebinjske biskupije*, Studia Vrhbosnensia, II., Sarajevo 1988., jer je svojevrsni pokretač brojnih edicija koje su uslijedile: monografije o Hrasnu, Stocu, Hutovu, Rotinmlji i Stjepan Krstu (*Od Hrguda do Huma*), Humski zbornici (dosad objavljeno sedam svezaka, a osmi je u tisku). Isto tako ističemo i reprint izdanja N. Buconjića i M. Đurđevića, kao i listove i časopise: *Stolačko kulturno proljeće*, *Vrutak*, *Zvijezda Mora* i dr.

gdje, koje su temeljito zatirale ne samo kulturno i svako drugo naslijeđe nego i živote ljudi. Konačno tijekom *Domovinskog rata* stradali su i posljednji primjerci koji su se čuvali još jedino u sanducima kao obiteljske uspomene.

Demokratske promjene su probudile, u pogledu narodne nošnje i folklora uopće, zanimanje neslučenih razmjera. Skoro da i nema više župe pa i sela u kome se nije sašila koja narodna nošnja i u kojima se ne oživljavaju stara narodna kola, napjevi pa i običaji uopće. Međutim treba imati na umu da omasovljenje uvijek prati opasnost devalvacije. Bez potpore stručnih ljudi u znanju s jedne strane i kulturnih institucija sa svojim fondovima s druge, prijeti opasnost pojednostavljenja i osiromašenja izradi narodne nošnje koja je uvijek bila prilično zahtjevna i skupa. Osim toga prava narodna nošnja krojena je u prošlosti za svaku osobu ponaosob i svaka je od njih nastojala što privlačnijim ukrasima istaknuti svoju privlačnost na sajmovima i tamo gdje se trebalo pokazati. Svakodnevna "usebična" narodna nošnja koja nam je dostupnija ne može se uzeti kao prototip u kreaciji narodne nošnje za kulturne nastupe u čemu se u novije vrijeme, iz razumljivih razloga, osobito financijskih, može lako zastraniti.

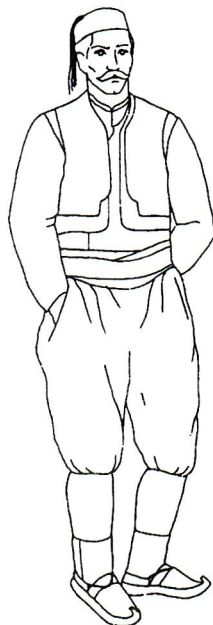
U prikazivanju narodne nošnje u ovom radu krenuli smo od pojedinih odjevnih predmeta muškaraca i žena. Svaki odjevni predmet pokušali smo prikazati i crtežom ili fotografijom. Uvažavajući rezultate dosadašnjih istraživača trudili smo se doći i do novih saznanja.

U ovom radu vraćamo se izvornom nazivlju pojedinih odjevnih predmeta i kao važnu činjenicu naglašavamo da su upravo ti nazivi još uvijek dominantni u svagdanjoj upotrebi, navodeći, dakako, i drugotne nazive koji su se, uglavnom kao tuđice, udomaćili. Bez namjere da se bavimo etimologijom čitatelju smo ponudili samo usputna objašnjenja o korijenu i izvornom značenju pojedinog naziva, uglavnom prema Skokovu *Etimologijskom rječniku*, Škaljićevu *Rječniku turcizama* i još nekim edicijama. U fotopriloge smo rado uvrstili i one već objavljivane.³

³ Lj. Mićević, *Život i običaji Popovaca*, Srpski etnografski zbornik, LXV, Beograd 1952.; S. Batinović, razni brojevi vjesnika *Dugo i njegov narod*, Hrasno; S. Bajić, "Hrvatska narodna nošnja u Neumu i okolici", *Glasnik zemaljskog Muzeja*, 35/36, Sarajevo 1980./1981., R. Vujnović, "Starinska narodna nošnja Humske Zemlje", *Humski zbornik*, II., Čapljina - Zagreb 1996. i dr. Koristili smo se i zbirkom u *Zavičajnoj kući* u Hutovu (s naznakom: *Hutovo*) te privatnom zbirkom Antuna Maslača (s naznakom: *Maslač*) i nekim drugim podacima s neumskog područja.

A) Muška narodna nošnja

Kod muške narodne nošnje valja obratiti pažnju na određene razlike u nošnji oženjenih i neoženjenih ljudi kao na strane utjecaje.

Crtež muške
narodne nošnje
(Bajić)

Oženjeni
muškarac
(Batinović)

Musićev vojnik
Raguž 1875.-1878.

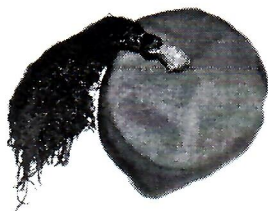
Muški odjevni predmeti

1. **Kapa.**⁴ Na stećcima vidimo da muški likovi imaju na glavi svojevrsno pokrivalo ali je, kao i sami likovi, rustično i odviše apstraktno izvedeno pa se ne može sa sigurnošću rekonstruirati najstariji oblik muškog pokrivala glave na našem području. Može se zaključiti da je bila kao i kapa u ostalim hrvatskim krajevima, posebno u Dubrovačkom primorju koje je bilo u sklopu srednjovjekovne Humske Zemlje.

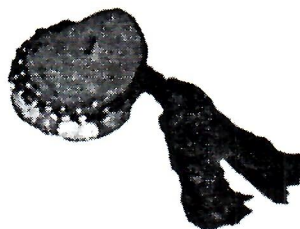
⁴ Naziv za pokrivalo glave "kapa" i na je ovom području najčešći, iako je tudica (latinski *caput* - glava). Postala je sveslavenska riječ. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ponov. izdanje, Zagreb 1972., II., str. 38.

U tursko doba, iz praktičnih razloga, nosio se i *fes*⁵ (s razlikom što su kršćani nosili fes crne boje) i tzv. *ćulah*,⁶ kod Hrvata rijetkost.⁷

Prema pisanim svjedočanstvima naše kape su, kao uostalom i većina drugih odjevnih predmeta, u kombinaciji crvene⁸ i crne boje. Okrugli dio kape bio je crne boje, a ravna ploha crvene (upotrebljavala se i crvena *čoha*.⁹

Novija izrada
(Hrasno, A. Maslač)

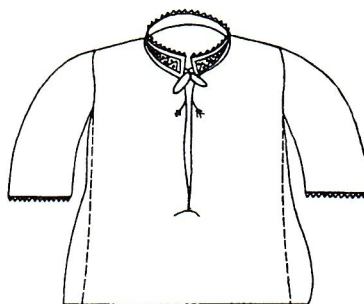

Kapa iz Trebižata
(Vujnović)

Obrub kape bio je ukrašen nekom od uobičajenih obrubnih vrpca. U sredini je bila (ponekad pričvršćena u nekom ukrasu) lijepa kita od ukrasnog konca poput svile (npr. od tzv. *zaha*¹⁰), čije su se rese spuštale do ispod uha. Mladići su nosili kitu na lijevoj strani a oženjeni ljudi na desnoj, što je bilo veoma važno pri upoznavanju mladića s djevojkom.

Oženjeni ljudi su preko kape i donjeg dijela kape često obavijali i crveno tkanje široko 15-ak cm, dugo i do 1,5 m s resama kao završecima za što se kao naziv udomačila tudica *šal*.¹¹ Slobodni kraj šala zakapčao se iznad uha sa strane. Mladići uglavnom nisu obavijali šal oko glave.

2. **Košulja**¹² je bila domaće izrade od lanenog platna bijele boje i bez današnjih šiljatih završetaka s jednostavnom jakom koja se vezala uzicama. (Siromasi su je znali i imitirati šijući tu jaku na džemper!¹³).

Muška košulja
(Mićević)

⁵ Arapska riječ po gradu *Fesu* u Maroku. A. Škaljić, *Turcizmi u srpsko-hrvatskom jeziku*, služimo se izdanjem iz 1989., Sarajevo, str. 281.

⁶ Perzijski *kulah* preko tur. *kūlah*: valjana vunena kapa. Škaljić, *nav. dj.*, str. 198.

⁷ Takav slučaj navodi Lj. Mićević, *Život i običaji Popovaca*, Srpski etnografski zbornik, LXV, Beograd 1952., str. 102.

⁸ U opisu talijanskih isusovaca 1846. god. piše: "*una beretta rossa*". M. Korade, *Izveštaji isusovačkih misionara iz XIX. stoljeća o istočnoj Hercegovini*, Vrela i prinosi - Fontes et studia, 14, Zagreb 1983., str. 144; Mićević, *nav. dj.*, str. 101.

⁹ Perzijski *čuha* - sukno mekše i bolje vrste. Skok, *nav. dj.*, I., str. 333; Škaljić, *nav. dj.*, str. 179.

¹⁰ Perzijski *zih* - svilena vrpca. Škaljić, *nav. dj.*, str. 649.

¹¹ Perzijski *šal* - svilena marama ili vuna. Skok, *nav. dj.*, III., str. 379; Škaljić, *nav. dj.*, 579-580.

¹² Praslavenski naziv kao i koš. Skok, *nav. dj.*, II., str. 167.

¹³ Engleski *jumper* - debela vunena ili pamučna maja, bluza.

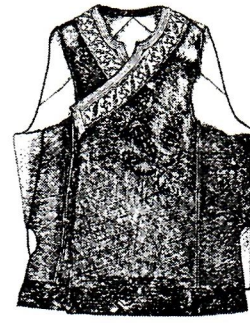
3. **Prsluk**¹⁴ se krojio od tkanine crvene boje, najčešće čohe, s obrubima od crnog debljeg konca. Dok su na ovim prostorima Hrvati i Srbi nosili crveni, muslimani su nosili crni prsluk.¹⁵ Na prsima je imao dva reda dugmadi s istaknutim “petljama” te mali džep u kome se kasnije nosio džepni sat na lancu koji se vidio preko prsa. Prsluk se kasnije i kupovao u gradovima pa tako dobivao nova imena: bulero,¹⁶ fermen,¹⁷ džilet - jelek¹⁸ i sl. Bogatiji su kupovali i tzv. džamadan,¹⁹ bogato ukrašen prsluk s izvezenim (čak i zlatnim) nitima, koji se nije skapčao. Bogatiji su ga kitili i tokama.²⁰

Muški prsluk -
džamadan (Mićević)

Muški prsluk -
ferman (Maslač)

Džamadan
(Bajić)

4. **Gunjac**²¹ je prastari naziv za kaput. Bio je kratak, sezao je do iznad pasa, a imao je duge rukave, bez jake i dugmadi. Upotrebljava se nešto rjeđe i naziv **koporan**.²² Šiven je od sukna (*raše*²³), obrubljen je crvenom trakom (od čohe ili zeha) od koje su izvođeni i drugi ukrasi na prsnom dijelu, najčešće u obliku kružnih spirala (simbol plodnosti) u kojima su na svečanim nošnjama pričvršćivane ukrasne kite, rese pa i “toke”. Gunjac se rijetko oblačio (prigodom igre kola te bacanja kamena

¹⁴ Prsa je praslavenski naziv. Madarski *pruszlik*. Skok, *nav. dj.*, III., str. 56 i 57.

¹⁵ Mićević, *nav. dj.*, str. 101.

¹⁶ Španjolski naziv krutog ženskog prsluka (bolero). Klaić.

¹⁷ Turski naziv za vrstu prsluka. Škaljić, *nav. dj.*, str. 280.

¹⁸ Isto žile preko franc. *gilet* iz španolskog *jileco*, isti korijen i turc. *jelek* (*yelek*). Klaić. Škaljić, *nav. dj.*, str. 367.

¹⁹ Perzijski *game* - odijelo i sufix *dan* (game dan). Škaljić, *nav. dj.*, str. 232.

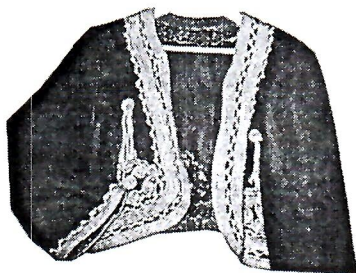
²⁰ Mićević, *nav. dj.*, str. 102. Naziv u korijenu onomatopejski od tal. *tocare*. Skok, *nav. dj.*, III, str. 479.

²¹ Kasnolatinski *gonna* preko grč. *guna* - kožuh. Skok, *nav. dj.*, I., str. 634. i Klaić.

²² Talijanski *capperone* - kaput od domaćeg sukna. Skok, *nav. dj.*, II., str. 149.

²³ Naziv po francuskom gradu *Arrasu*, preko talijanskog oblika *rascia*. Klaić.

s ramena on se npr. odlagao). A u ozbiljnim nastupima gunjac se ipak redovito obavezno oblačio, čak i ljeti.²⁴

Gunjac - koporan (Vujnović)

Gunjac - koporan (Maslač)

Gunjac (novija izrada)

5. **Gaće** su također bile od sukna, i to bilo neobojenog (bijelog), bilo obojenog (crnog ili tegetnog). Gaće je starohrvatski²⁵ (staroslavenski) naziv za donji dio odjeće, a u ovom kraju je trajno najčešći naziv u upotrebi. Kasnije se uvode nazivi hlače te tuđice brage,²⁶ šalvare²⁷ i dr.

Pod utjecajima s istoka gaće dobivaju sve širi i otraga dublji oblik

Muške gaće (Maslač)

²⁴ Mićević, *nav. dj.*, str. 102.

²⁵ Skok, *nav. dj.*, I., str. 542.

²⁶ Keltski *bracae*, tal. *brache* - gaće, hlače.

²⁷ Perzijski *šalwar* - široke hlače. Skok, *nav. dj.*, III., str. 380; Škaljić, *nav. dj.*, str. 580. Muslimani su nosili vrlo široke šalvare koje su otraga imale duboki tur, šupalj radi obavljanja nužde. Hrvati nisu imali taj otvor pa za to imaju izraz "prepasati se" jer je iziskivalo dosta posla oko skidanja pasa, pojasa.

šalvara. Vezale su se **svitnjakom** u gornjem obrubu, koji je bogato ukrašavan crvenim vrpčama i vezovima kao i obrubi džepova. Prema crtežima na stećcima gaće su bile izgleda još prirodnije. Ispod gaća siromašniji nisu nosili donje rublje, prtenice.²⁸ U novije vrijeme naziv gaće i šalvare počeo je istiskivati novi kroj hlača, rajtoze,²⁹ također od raše, te kaput sličan današnjim kaputima, ali je ovu prijelaznu nošnju brzo istisnuo suvremeni način odijevanja.

Ukras džepa muških gaća

Muške gaće (Vujnović)

Muške gaće (Bajić)

6. **Pas.**³⁰ Preko gornjeg dijela šalvara i donjeg dijela spomenutog prsluka obavijao se crveni pojas zvani **pas**, tkan poput šala oko glave, samo dosta širi i duži. Jedan mu je kraj prikapčan i slobodno visio. S druge strane ispod šala najčešće se zaticao i nosio posebno vezeni ubrus (ručnik) i to više kao ukras. Za razliku od Hrvata i Srba muslimani su nosili zeleni pas.³¹

7. **Pašnjača.** Preko pojasa su, osobito oženjeni ljudi, privezivali kožnu **pašnjaču** za koju je prevladao naziv silah.³² To je velika novčarka na kožnoj traci koja se otraga kopčala. Pašnjača, silah, bensilah, nije zapravo samo novčarka! Imala je više kožnih pregrada stepenasto poredanih i ukrašenih vidljivih dijelova (poput rezbarije). Tu su se nosili i dokumenti, osobni i zemljišni, upisi zajmova i dugovanja i sve što je trebalo čuvati, zatim kresivo, duhankesa, brijača

Izvorna pašnjača (Tadija Babić, Gradac)

²⁸ Mićević, *nav. dj.*, str. 102.

²⁹ Njemački *Reithose* - hlače za jahanje, odozgo široke a uz koljena i naniže priljubljene uz nogu.

³⁰ U našem kraju se govori pas češće nego pojas. Riječ je praslavenskog korijena. Skok, *nav. dj.*, II., str. 695.

³¹ Mićević, *nav. dj.*, str. 101.

³² Skraćeno od *bensilah*, tursko-arapska kovanica, široka kožna pašnjača. Škaljić, *nav. dj.*, str. 137 i 564.

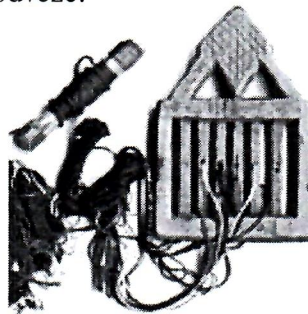
britva, mašice za žeravicu i druge manje sitne potrepštine. Mladići su redovito nosili o pojasu neko vatreno ili hladno naoružanje.

8. **Bječve** ili blječve su bijele (po tome su i dobile ime) muške čarape (ovdje je u pučkom izgovoru češće čorapi!) koje su sezale do koljena. Kasnije su pletene i u bojama.

Podvezama se pričvršćivala veza između gaća i bječava. To je posebno usko tkanje u cik-cak šarama od raznih boja. Svaka djevojka je imala taj mali stan i višebojni konac kojim je tkala podveze.

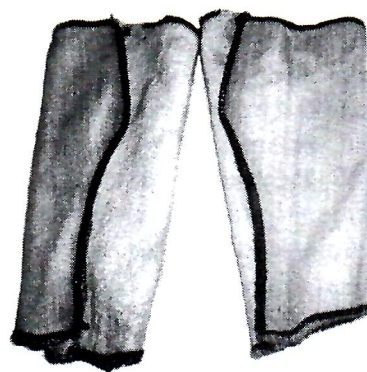

Muški čarap - bječva

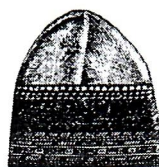
Stan za tkanje podveza

9. **Dokoljenice.** Od opanaka do gaća su se bječve često oblagale potkoljenicama koje u tursko doba dobivaju naziv tozluci.³³ Tkani su nešto čvršće nego ostala odjeća i zakrivljeno striženi da dobro legnu uz nogu. U vrhu i u dnu su imali po obrubima od ukrasnog konca u boji jedva zamjetljiv ukras a na dužoj strani, uz list noge, bili su s jedne strane načičkani "kukci" jedan do drugoga, vrlo bogato, a s druge strane isti broj "petlja" što je iziskivalo vremena da se prikopčaju! Kupovani su, ali često i ručno pravljene od zlatnožute jače žice.

Dokoljenice (Maslač)

10. **Naprsci** su pokrivali samo prste i "naplet", a bili su išarani cik-cak šarama. Preko njih su obuvani opanci.

Muški
naprstak
(Bajić)

³³ Turski naziv za dokoljenice ili dio hlača ispod koljena. Škaljić, *nav. dj.*, str. 620.

11. **Opanci.** Postojale su dvije temeljne vrste **opanaka**. Sušni opanci su imali “dno” (đon³⁴) od kože koja bi se izrezala u obliku noge i nešto šire. Od nekog materijala napravio bi se “tarak”,³⁵ mjera noge, pa se onda po njemu mjerio opanak. U obrubu bi se šilom izbušile male rupice kroz koje bi se počelo oputom oputiti. U pripremljenu kožu bi se stavio drveni kalup, koža bi se obrubila u pletenju te se s tog poveza nastavljalo oputiti preko kalupa. Okolo opanka bi se oplelo nekoliko reda opute, a kroza srijedu preko sredine napleta iz vrha opanka gdje je bio pričvršćen kožni “nosac” do petlje na napletku kroz koju je išla u starini oputa ispletan je oširi “rasplet”: Slično se pravio i dio oko pete. Znalo se napraviti i po neki mali rasplet u obliku ukrasa.

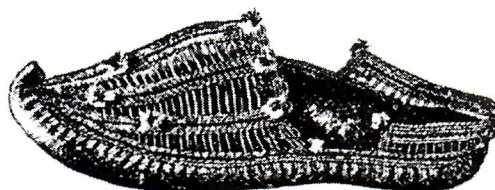
I kišni opanci su opučeni istom tehnikom samo su bili od izdržljivijeg materijala. Naime, spomenuta koža je, u vrijeme kiše raskvašena, znala biti pravi problem, klizala se pod nogom pa čak i oko nje zavijala. Zbog toga se u kasnijim vremenima prešlo na pravljenje “dna” opanaka od prikladnijih, čvršćih, materijala pa su se mogli nositi i u kišno doba. Tragalo se za komadima gume. Ako je dno bilo ravno, onda se na njega pričvršćivao okov (ponegdje “ustija”),³⁶ štavljena (“učinjena”)

koža poput kaiša. Ona se za gumu pričvršćivala u prvom razdoblju šilom i opančarskim kliještima sa žicom od koje su pravljene mali kukci, “žice”, koji su kasnije stucani čekićem. Oputiti se počinjalo s okova na isti način kao i sušne opanke. U opanke su se ulagali ulošci, obojci (obojčine). Ako su se skvasili, vješali su se uvečer u trklju i sušili (“*Tko kasno ustaje, obojak mu nestaje!*”).

12. **Struka** je neke vrste ogrtač, koga se nosilo preko ostale nošnje u vremenima kad je bilo hladno ili kišovito.

Opanak - kišni (novija izrada)

Opanak - sušni (Bajić)

³⁴ Turski gon - “učinjena koža”. Skok, *nav. dj.*, I., str. 481; Škaljić, *nav. dj.*, str. 252.

³⁵ Turska riječ, označava češalj za tkanje, a kod nas označava (kao i u ovom slučaju) mjeru. Škaljić, *nav. dj.*, str. 600. Drugi smisao riječi vidi Skok, *nav. dj.*, II., str. 444-445.

³⁶ Perzijski *uslad*, umetak, umjetna koža.

B) Ženska narodna nošnja

Žensku narodnu nošnju karakterizira i na ovim prostorima profinjenost materijala od kojeg je izrađivana, elegantnost izrade i obilje ukrasa na odjevnim predmetima različite vrste.

Crtež ženske nošnje
(Bajić)

Novija izrada
(Hutovo)

Žena i djevojka Maslač -
Hrasno (Fischer 1909.)

Osobito se djevojačka narodna nošnja izrađivala, pa i u vremenima siromaštva, od profinjenijih materijala. Izrađivala se uglavnom od brižno tkanog domaćeg sukna. Kvalitetnija vuna inače se “grebenala” (kroz “grebeni”), a slabija “gargašala” (kroz “gargaši”). Konac za tkanje ženskih odjevnih predmeta obavezno se pravio od “grebenane” vune i to pređenjem na “vreteno”. A onda se “konac” tako snovao da se “uvodio” u “četvere niti” nakon čega se brižno tkalo sukno. Ženska bijela haljina profinjenošću je ostavljala dojam nabavljene tkanine. Treba svakako istaći da se osobita pažnja poklanjala nošnji “udadbenica”, osobito onoj koju će mlada nositi na dan svadbe.

1. **Prekrivač.** Za žensko pokrivalo glave u svakodnevnoj je upotrebi najčešća tudica jašmak.³⁷ Bio je od platna bijele boje na komu se izrađivalo malo ukrasa. U svečanim zgodama djevojke ga nisu vezale nego su se “rogli” spuštali kraj glave prema grudima. Spuštao se i niz ramena ili povezivao na više načina pa i nabacivao na glavu. Inače je učvršćivan kopčama (tzv. “šnajlama”³⁸) za spletnu kosu poviše uha. Kosa se svakog jutra, osim “zabranjenih” dana, češljala i spletala u pletenice te obavijala oko tjemena. U počecima kosa se potpuno sakrivala i bilo je sramota da se vidi, a kasnije su se kraj uha spuštali uvojci kose, zvani i “solufi”.³⁹

Četiri načina nošenja prekrivača
(Vujnović)

2. **Dukati.** Na čelu su djevojke nosile jedan ili više redova dukata, kovanice zlatnog novca. Pričvršćivani su na kapu. Do novijeg vremena su se očuvali i oveći ukrasi na čelu zvani “talijeri”.⁴⁰

Dukati (novija izrada: Hrkać)

3. **Kapa.** Na vrhu glave ispod prekrivača nosile su, osobito udate žene, malu kapu čiji se samo prednji dio malo vidio. Pravila se od valjane vune i bila uglavnom crvene boje. Na nju se najbolje pričvršćivalo dukate i talijere.

4. **Ogrlica.** Oko vrata su žene nosile razne ukrase. U starini su ogrlice pravljene od imitacije dukata ili od manje vrijednijeg novca. Pravile su se i od imitacije bisera. Više redova ogrlica spuštalo se u sve dubljim

³⁷ Armenska riječ, označava koprenu pa pokrivač. Skok, *nav. dj.*, I., str. 761; Škaljić, *nav. dj.*, str. 364.

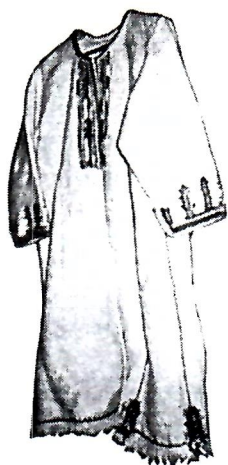
³⁸ Njemački *Schnalte* - spona.

³⁹ Perzijski *zulf* - uvojak, zalizak kose kraj uha niz lice. Škaljić, *nav. dj.*, str. 569.

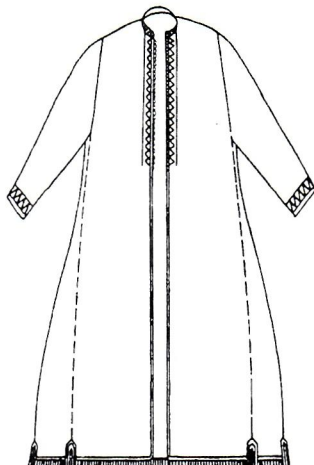
⁴⁰ Vrsta metalnih ukrasa, ime po austrijskom novcu *taler*, koji opet dobi naziv po kovnici u Joachimsthalu.

polukrugovima niz grudi. Upotrebljavana je tudica “đerdan”,⁴¹ a za njezine sastavnice i naziv mrndela.⁴²

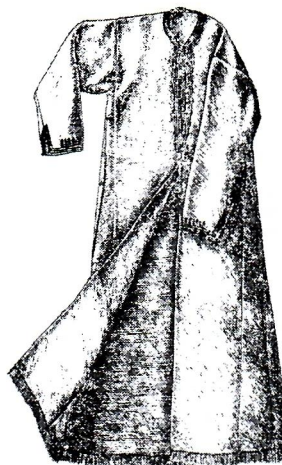
5. **Haljina.** Velika duga bijela haljina⁴³ bila je dominantni dio ženske nošnje i njoj se posvećivalo najviše pažnje. Krojila se od finije tkanog sukna nego što je raša, a, dakako, i od sličnih kupljenih materijala. Bila je posve rastržena od vrata do gležanja. Na grudima je skopčavana zlatnosajnim kukcima i petljama poput muških potkoljenica (gležnjaka, tozluka) i ukrašavana drugim ukrasima od ukrasnog konca (ili zeha). Bila je dosta široka. Redovno se tijekom dana, osobito rada, nije nosila spuštenu do gležanja nego zavrćenih krajeva koji su se kukcima kačili za petlje pričvršćene na leđnom dijelu pojasa. Zbog toga su obrubi u donjem dijelu haljine bili i iznutra jednostavnim vezom ukrašeni!

(Vujnović)

(Mićević)

(Bajić)

6. **Košulja** koju su nosile žene imala je poprilično šiljatu jaku i uglavnom se uopće nije vidjela ispod haljine.

7. **Prsluk.** Preko gornjeg dijela haljine ženske osobe su oblačile kratki elegantni **prsluk** bez rukava za koga se s vremenom uvriježio naziv “ćurdija”⁴⁴ ili jelek. Prsluk je krojen najčešće od sukna ili finijeg tkanja, a, osobito bogatiji, i od sličnog kupljenog materijala.

⁴¹ Perzijski *gerdan* - vrat. Škaljić, *nav. dj.*, str. 249.

⁴² Mrdela, mrndela, vjerojatno u početku *grmjela* od turske riječi *jegirmiluk* - turski dukat.

⁴³ Naziv je svakako iz predturskog vremena. Skok, *nav. dj.*, I., 652.

⁴⁴ Perzijski *kürte*, košulja, zapravo mali ženski prsluk. Škaljić, *nav. dj.*, str. 200; Skok, *nav. dj.*, I., str. 365.

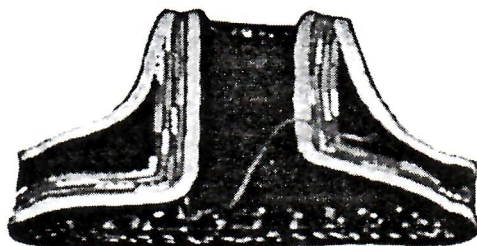
Obrub prsluka je ukrašavan bogatim vezom od ukrasnih niti u obliku raznih šara, najčešće granama s cvjetovima i spiralama, slično kao i gunjac kod muškaraca, samo preciznije i bogatije, kako i dolikuje, osobito djevojkama. Na donjem dijelu prsluka pričvršćivane su dvije ukrasno izrađene uske vrpce koje su se (opušteno) vezale.

Novija pojednostavljena izrada ženskog prsluka (Neum)

Prsluk - otraga (Z. Glavinić)

Ženski prsluk (Vujnović)

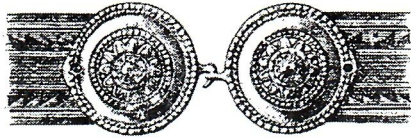
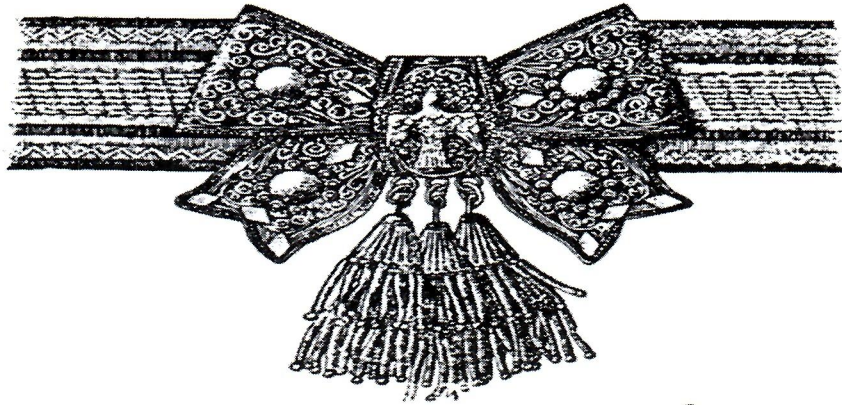
8. **Opregalj.** Sprijeda su ženske osobe preko haljine opasivale od haljine kraći opregalj. To je uska pregača, široka svega 20-ak cm, otkana od tamnijeg pa i crnog sukna s nešto veza po njemu, osobito poprijeko pri donjem dijelu opreglja. Vezao se pletenom uzicom na ledima.

9. **Pas - pojas.** Ispod prsluka poviše opreglja vezao se pas, traka široka 7-8 cm, ukrašena vrpčama ili vezom.

Skapčao se ukrasnom dvodijelnom pločom uz koju su dodavani i razni drugi ukrasi, osobito lančići na koje su ugrađivane medaljice, novčići, talijeri... a udane žene i nožić popularno zvani "čakija" o pojas.

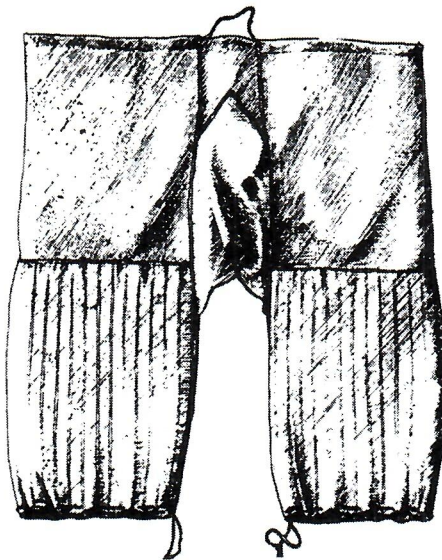
Opregalj (Neum)

Nekoliko vrsta kopča na pojasu

10. **Gaće.** Ispod haljine ženske osobe su također nosile gaće koje je uglavnom skrivao opregalj (kada bi se krajevi haljine pri radu zakapčali o pojas na leđima). Zvale su se i **pelengaće**. Njihov gornji dio je tkan od finijeg prediva i vezan oko pasa svitnjakom, a dio od natkoljenice do potkoljenice bio je često od nešto grubljeg materijala, najčešće od bijele raše. U obrubima nogavica bile su vezice s kojima su se stezale. Nogavice su bile širokog kroja. Gaće su bile uvijek bijele boje (muslimanke su nosile donji dio gaća crne boje).⁴⁵

11. **Podveze.** Riječ je o ukrasnim vrpcama koje su se najčešće upotrebljavale za povezivanje pelengaća i

Ženske gaće - pelengaće (Bajić)

⁴⁵ Mićević, *nav. dj.*, str. 101.

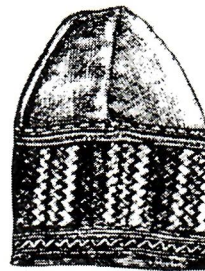
čarapa. Koliko se ovom odjevnom predmetu posvećivalo pažnje, najbolji su dokaz mali ukrasno izrezbareni stanovi od drveta na kojima su se one tkale, a imala ih je svaka djevojka.

12. **Naprsci.** I ženske osobe su obuvale naprstke. Oni su pleteni od obojenog konca s vrlo brižno izvedenim šarama.

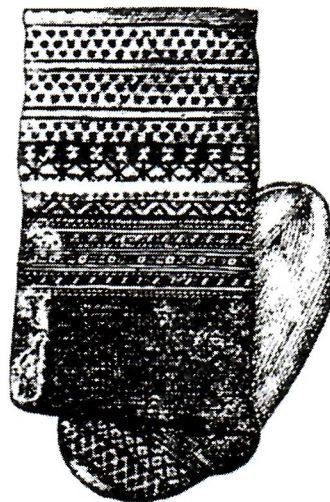
13. **Čarape.** Ženske čarape također su pletene vrlo brižljivo, najčešće s bogatim cik-cak izvedenim šarama pri čemu je dominirala tamna (crna) boja. Bile su znatno duže od muških čarapa i dopirale su do gaća, a spajale su se s njim ukrasnim podvezicama. Imale su bijeli napletak na koga su se naticali naprstci prije obuvanja opanaka. (Muslimanke su nosile crne čarape.⁴⁶)

14. **Opanci.** Ženski opanci nisu se razlikovali od muških osim veličinom, elegancijom i brižnijim održavanjem ("bijeljenjem"). Kod djevojaka je zato bila naglašena razlika između tzv. "nosnih" i "misnih" opanaka koji su najčešće prezivali pred samom crkvom a preko tjedna dobro su se čuvali obješeni o gredi.

15. **Struka.** Preko odjeće ženski svijet je u hladnija vrijeme zaogrtao struku ili "plet". U Popovu se do novijeg vremena nosio, posebno pri nošenju sijena i sl., neke vrste poluogrtača, zvan i džoka.⁴⁷

Naprstak
(Bajić)

Ženski čorapi (Bajić)

C) Nošnja djece

Djeca, i muška i ženska, nosila su sve do puberteta u svakodnevici istu nošnju: bila je to haljinica u jednom komadu.⁴⁸ Opravdava se to za dječake turskim zulumom i strahom odvođenja muške djece, u tzv. danku

⁴⁶ Mićević, *nav. dj.*, str. 101.

⁴⁷ Perzijska riječ istog korijena kao i čoha. Škaljić, *nav. dj.*, str. 243.

⁴⁸ "Erravi della neve e mi faceva compassione il vedere quei ragazzi coperti con una sola giacca fino al ginocchio coi piedi ignudi andare per casa e al pascolo. Fino all'età di 10 o 12 anni non vestono le brache i ragazzi e le ragazze; ed è cosa molto brutta il vederli seduti." Korade, *nav. dj.*, str. 135.

u krvi, za janjičare. A najčešće su išli bos, bez šala pa i kape. Ustvari prije je riječ o pojednostavljenju i siromaštvu. Imućniji su krojili i djeci minijaturnu pravu već opisanu mušku ili žensku nošnju.

D) Sveopći i prigodni odjevni predmeti

1. **Pelengunj, pelenjak** se nosio u umjereno hladnijem vremenu pri izgledu kišnog vremena. Tkan je, ali ne kruto, na stanu od nešto deblje pređe. Lako se pregibao i nosio obješen preko ramena ili pričvršćen na pastirsku torbu.

2. **Bičalj**⁴⁹ se nosio kao zaštita od hladnoće i padavina. Niz gusto utkani bičeve slijevala se kiša, a debelo tkanje je dobro čuvalo toplinu.

3. **Kaputa** je bila zaštita glave od kiše. Riječ je o tzv. "valjanom" (ne tkanom niti pletenom) predmetu od bijele vune u obliku kvadrata veličine oko 80x80 cm, čiji su se krajevi svijali s jedne jedan prema drugom i onda ukrasno zašivali tako da je polovica dobivala oblik šiljatog lijevka koji se usticao na glavu kad je padala kiša. Na dužem rubu bila je pričvršćena odulja pletena uska vrpca pa se, kad bi kiša prestala, kaputa prebacivala preko leđa.

Pastirica u zimsko vrijeme

⁴⁹ Tako se zove po vrlo čestim utkanim bičevima od pređe niz koje je voda od kiše curila. Zvala se i "kabanica".

**Jedno vrijedno svjedočanstvo iz
polovice 19. stoljeća
o narodnoj nošnji u donjoj Hercegovini**

Polovicom 19. st. u donjoj Hercegovini djelovalo je nekoliko misionara talijanskih isusovaca koji su u pismima⁵⁰ svojim poglavarima zapisali dragocjene podatke o našoj narodnoj nošnji.

“Gli uomini, dico della gente vulgare, portano in testa una beretta rossa, intorno cui avvolgono uno sciallo parimente rosso, o bianco; in dosso, un farsetto di ruvido panno nero, ed una specie di camiciuola, non chiusa al petto; ai fianchi, una fascia, ordinariamente gialla, ed una cinta a vari ordini di cuojo per le pistole; ed alle gambe, brache assai larghe, con coturni ai piedi. Le donne poi al loro berrettino rosso avvolgono le trecce, ed alle orecchie scendono libere due piccole ciocchie di capelli; e si coprono con velo bianco. Non sogliono portar camicia, ma indossano un abito di lana bianca, lungo fino ai piedi, che si chiudono con uncinetti dal collo alla vita e con grembiale rossastro davanti. Alle gambe ed ai piedi portano anch’esse larghe brache e coturni di vario colore.”

“Tutti sono uniformi negli abiti. Sono questi di lana; le donne non portano mai camicia, brache, una giubba bianca talare, ed un gilè ecco il loro vestito. Un beretto rosso e un velo bianco in testa; ai piedi portano per calze un pezzo di cuojo trattenuto da alcuna fila o liste di pelle. Gli uomini poi hanno il capo rosso fes, intorno cui avvolgono una fascia o rossa o bianca o gialla, un gilè, una giacca nera, brache non molto larghe bianche e le calze come le donne.”

“...nelle città sfoggiano in lusso di vesti di seta ricamente in oro, e di cordoncini, pure di seta gialla, o rossa, o paonazza, di che si adornano uomini e donne ne’ di solenni, e quando vengono ad ascoltare la messa.”

“Allorchè finite le sacri funzioni escono quelli semplici dalla chiesa, si dividono in alcuni gruppi secondo le numerose parentele. In mezzo di ciascun gruppo sta in sussiego la più avanzata negli anni bianco vestita e con frangie d’oro intorno alla dolama o sopravvesta di lana...”

⁵⁰ Korade, *nav. dj.*, str. 118-154.

Sažetak

Narodna nošnja Hrvata u donjoj Hercegovini nije izuzetak ni u nastajanju ni u mijenama kroza stoljeća. Na istraživačima je da otkriju što više činjenica iz tog milenijskog procesa. I u njezinom su formiranju odigrale nezanemarlivu ulogu sve kulture koje su se ovdje smjenjivale. Hrvati su sa sobom donijeli u novu domovinu vlastiti način odijevanja, ali je on sigurno u vremenima koja su uslijedila poprimio mnoge elemente predslavenskog kasnoantičkog romaniziranog pučanstva u našim krajevima. Utjecaj s te strane dolazio je i iz primorskih gradova s kojima su, posebno trgovinski, bili vitalno povezani. Suživot s vlaškim življem na ovim prostorima u srednjem vijeku i kasnije, nije ostao bez posljedica. U doba osmanlijske vladavine istočni element se snažno nametao. Koliko je bio utjecajan, vidi se osobito iz nazivlja odjevnih predmeta.

Autori drže polovicu 19. st. svojevrsnom razdjelnicom u transformaciji narodne nošnje ovog kraja. Drastične promjene ipak donosi tek oslobođenje od Turaka i dolazak puka u kontakt sa svim oblicima zapadnoeuropskog naslijeđa u mnogonacionalnoj Austro-Ugarskoj Monarhiji pa narodna nošnja trpi veće promjene nego što ih je pretrpjela i u jednom drugom razdoblju do tada.

Proces nestanka stare narodne nošnje ubrzano počinje njezinim drastičnim "posuvremenjivanjem" u prvoj polovici 20. st. što do polovice tog stoljeća dovodi do njezinog istiskivanja iz upotrebe. Posljednji njezini ostaci spaljeni su u paležima *Drugog svjetskog rata* i konačno *Domovinskog rata* kada nikome nije padalo na um da u životnim opasnostima i na nju misli. Tako je danas naša narodna nošnja postala, zapravo njezina više ili manje uspjeta rekonstrukcija, samo privilegij pojedinih kulturno umjetničkih društava.

Skraćivanje haljine

NATIONAL ATTIRE OF CROATS FROM LOWER HERZEGOVINA

Summary

National attire of Croats in lower Herzegovina is not exception nor in the making or changes through the centuries. It is up to the explorers to discover as more facts as it is possible, from that millenium process. All the cultures that exchanged here, played an irreplaceable role in it's forming.

To a new homeland, Croats brought with themselves their own way of dressing, but at times that were yet to come it acquire a lot of elements of pre-slavic late-antique romanised population in our areas. Influence from that side, came from coast towns and with trade ones they were vitally connected. Coexistence with Vlach's inhabitants in these areas, in middle century and later, did not stay without consequences. In period of Osmanli rule, east element enforced itself very strongly. How influential it was, can be seen from the names of articles of clothing.

Of the half of 19. century, the authors think as of a specific divisibility in transformation of national attire of this area.

The liberation from Turks and a contact of population with all kinds of west-European Austrian-Hungarian Monarchy, brought a drastic changes, so that the national attire suffered such a changes that has never suffered before in any other period until then.

Process of disappearance of old national attire, starts very fast with it's drastic "contemporary" in first half of 20. century, which, by the half of the century, brought the national attire to it's forcing out from the use. It's last remainings were burned in arsons of II World War and finally during the War of Homeland, when in life risk, the national attire has not crossed anyones mind. So that today, our national attire, actually it's more or less successful reconstruction, became just a privilege of some cultural-artistic societies.